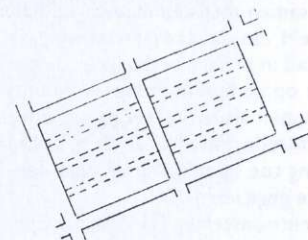
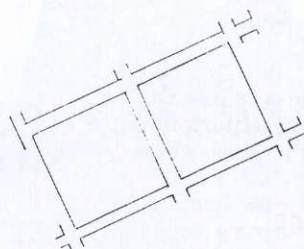
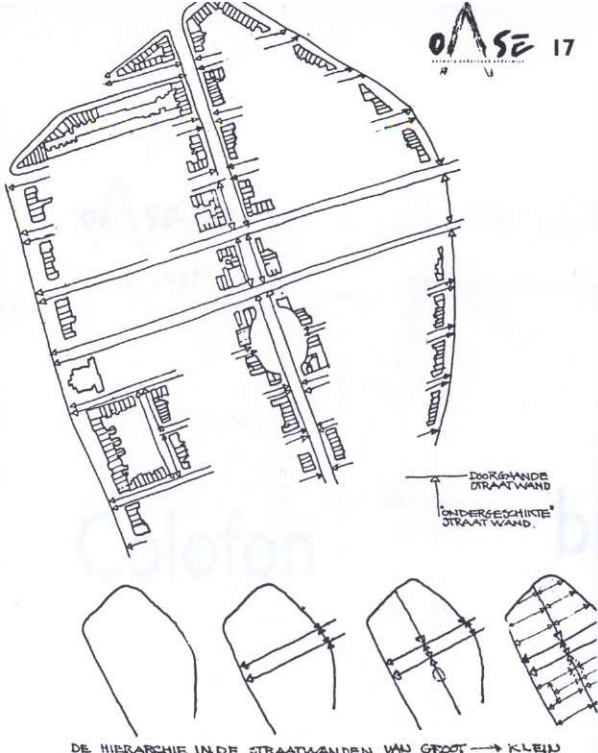
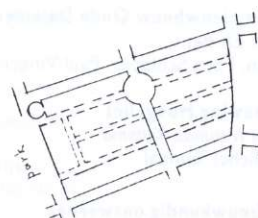
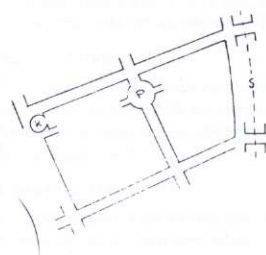
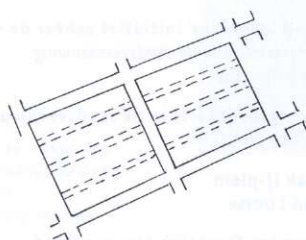
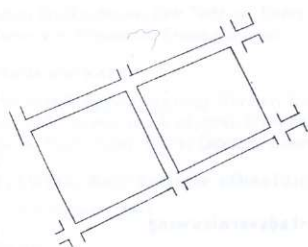

Eenvoud en herhaling

Interview met Hein de Haan, Leen Hulsbos en Chris Scheen

Dapperbuurt vormanalyse

Ontwerpen als techniek

CS: Het project dat wij de afgelopen tien jaar gegeven hebben is oorspronkelijk een initiatief vanuit de studierichting Volkshuisvesting. Men onderkende, dat het goed zou zijn om ook daar een ontwerp-poot in de opleiding te hebben. Anders dan bij de studierichting Architectuur moest de nadruk daarbij niet zozeer liggen op de ontwikkeling van een eigen ontwerp-opvatting, maar meer op het beheersen van de technische kanten van het ontwerpen. Er heerste het vertrouwen, dat je rationeler en efficiënter zou kunnen ontwerpen, mits je zo was opgeleid.

HdH: Verder was er veel aandacht voor de politieke context. Dat werd als een belangrijk onderscheid tussen Volkshuisvesting en Architectuur beschouwd.

LH: Vanuit een politieke opvatting over Volkshuisvesting werd het ontwerpen als een kunde gezien, die het instrumentarium levert voor iemand die geëngageerd z'n werk doet. Dat was een andere opvatting dan bij Architectuur.

HdH: De ontwerp-opgave in het eerste jaar dat we het project aanboden begon met een tamelijk abstracte en theoretische opgave in een fictieve 19-de eeuwse buurt compleet met een fictieve kwaliteitskaart. Een groep studenten ontwikkelde hiervoor verkavelingsmodellen.

CS: Een andere groep ontwikkelde woningplattegronden volgens de SAR-methode. Op een nogal mechanisch-methodische wijze werd een aantal ontwerp-alternatieven gegenereerd. Een derde groep onderzocht bouwmethoden op hun bruikbaarheid voor het vullen van 'open gaten'. Het ontwerp was niet zozeer een architectonisch probleem, de vraag was meer: hoe kan je, gegeven een programma en een bouwtechniek, een zo economisch mogelijk ontwerp maken? De studenten deden bijvoorbeeld onderzoek naar de gevolgen van het gebruik van één of twee leidingkokers binnen dezelfde plattegrond.

LH: We werkten heel consequent met 'woonpatronen' en aan de abstracte schikking van oppervlaktes ten opzichte van elkaar in combinatie met leidingkokers, travee-maten en dergelijke. De volgende stap was dan dat samen te voegen tot woningblokken waarbij een vergelijking gemaakt werd tussen galerij- en portiek-ontsluiting.

HdH: Na het eerste trimester wilden we het project meer op de praktijk richten en werden locaties in de Nieuwmarkt, Dapperbuurt en Staatsliedenbuurt gekozen.

Waarover ging het project in de jaren daarna?

HdH: De nadruk van de ontwerparbeid lag op de complexiteit van het programma en de stedelijke situatie. Op stedenbouwkundig niveau speelde al de aandacht voor de proceskant van gefaseerde vernieuwing en de herwaardering van de bestaande bebouwing. Ook de programmatische eis dat gezinswoningen gebruikt moesten kunnen worden door samenwonende alleenstaanden was aan de praktijk ontleend. Dat was het begin van het thema 'flexibele woningbouw'. De bouwblokdiepte van 24 m in de Czaar Peterbuurt leidde tot de ontwikkeling van het 'passageblok'.

CS: De ruimtelijke organisatie van privé, gemeenschappelijk en openbaar is hier geheel anders dan bij een gesloten bouwblok. Dit gebouwtype maakte een geheel andere benadering van de woningbouw mogelijk op het gebied van flexibiliteit, bouwfysica en bouwtechniek.

HdH: Als gevolg van praktische eisen werden de studenten gedwongen om hun ontwerp oplossingen van het begin af aan opnieuw te ontwikkelen omdat de meer gangbare voorbeelden hier niet opgingen. Dit laatste heeft didactisch goed gewerkt en leverde veel interessante plannen op, ook voor de praktijk.

Hadden jullie veel contacten met bewonersorganisaties en actiescomité's?

HdH: We waren goed op de hoogte van wat er allemaal speelde omdat ik als adviseur van 'De sterke Arm' in de Dapperbuurt en als bewoner van de Nieuwmarktbuurt actief was in de stadsvernieuwing. Ook de latere locaties als de Staatsliedenbuurt, Czaar Peter buurt en het Oostelijk Havengebied zijn gekozen vanwege bestaande persoonlijke contacten. We hoopten dat het studentenwerk ook voor de praktijk resultaten zou opleveren. Aanvankelijk leek dat vreselijk tegen te vallen maar het feit dat er behalve plannen van de gemeente ook plannen van studenten hangen, heeft toch gevolgen voor de discussie. Met name bewonersgroepen voelen zich daar toch wel door gesteund omdat ze meer mogelijkheden zien en zodoende beter in staat zijn om eisen aan de stedelijke overheid te stellen. Maar een directe koppeling alsof 'de' student iets doet voor 'de' bewoners kan je wel vergeten. Zo werkt dat niet. De koppeling met de praktijk was eerder belangrijk voor het onderwijs, dan omgekeerd. Een aantal thema's van het project kwam voort uit de praktijk-situatie, met name het thema 'gefaseerde nieuwbouw' beschouwd als een vervangingsproces. Zoiets

was toen op Bouwkunde helemaal onbekend.

LH: Er ontstonden hele nieuwe begrippen zoals het 'perspectiefplan' en de 'harde-kernen-kaart'. We gingen uit van een dynamische ontwikkeling in plaats van een statisch eindproduct.

Wat hield en die nieuwe begrippen in?

CS: Een perspectiefplan beschrijft een eindsituatie die waarschijnlijk nooit geheel bereikt zal worden maar wel richtinggevend is voor de wijze waarop aan een fragment gewerkt moet worden. Het perspectiefplan geeft aan hoe op thematische wijze op de bestaande structuur kan worden ingegrepen om tot structurele verbeteringen te komen en welke elementen van de bestaande structuur gehandhaafd moeten blijven wil de ruimtelijke samenhang van de buurt behouden blijven.

HdH: Wat er op welke plek gebouwd zal gaan worden, speelt zich af tussen zekere grenzen, die onder andere bepaald worden door de 'harde-kernen-kaart'. De harde-kernen-kaart gaf de bebouwing en andere elementen aan die om uiteenlopende redenen gehandhaafd zouden moeten blijven.

De fasering en bouwvolgorde zijn aan de bouwtechnische kwaliteit, eigendoms grenzen en functies gekoppeld en moeten in de tijd kunnen veranderen. Bij een plan waarin de volgorde voor tien jaar vastligt, wat tot dan toe gebruikelijk was, zou dat niet kunnen.

We gingen met heel andere ogen naar de vervangingsprocessen kijken. Daarvan hebben we geleerd dat gefaseerde nieuwbouw qua bouwkosten weliswaar duurder kan lijken dan het bouwen van een groot aantal woningen in een keer, maar dat er over het geheel genomen grote maatschappelijk voordelen aan zitten. Met name moet je hierbij denken aan het behoud van de fysieke en sociale infrastructuur: het voortbestaan van winkels, scholen en andere voorzieningen en een minder zwaar beroep op de herhuisvestingscapaciteit op stedelijk niveau. Je kunt gedurende het proces zoveel mogelijk woningen bewoond houden. Dat is ook een doel van het proces en een graadmeter voor de kwaliteit ervan.

LH: Het bleek in de praktijk heel moeilijk om voor de bebouwing die op korte termijn vervangen zou moeten worden het moment te bepalen waarop gesloopt moet worden. Dat kon zich uitstrekken over een periode van 3 tot 15 jaar. Daarom moet je steeds ad-hoc kunnen ingrijpen, de kuil in het bewonersaantal zo laag mogelijk houden en

alleen iets slopen als het echt nodig is en niet omdat het alleen maar 'in de weg' staat.

Worden die plansoorten nu nog in het project gebruikt?

LH: Op de oostelijke eilanden in Amsterdam, waar het project tegenwoordig over gaat, is er weinig aanleiding om het nog precies op die manier te doen maar er is wel een zeker respect gebleven voor de mensen die daar nu zitten, voor de kwaliteit van de aanwezige gebouwen en voor de bestemmingen die ze nu hebben.

CS: Omdat het hier niet om een bestaande woonbuurt gaat maar om een voormalig haventerrein, kan de wijze van ingrijpen veel rigoreuzer zijn. Er is geen sprake van een geleidelijke planontwikkeling vanuit een bestaande structuur en gegeven woningprogramma's. De planvoorstellen zijn hier vooral een middel om de programmatische en ruimtelijke mogelijkheden van het gebied te onderzoeken.

HdH: Toch is op een wat grotere schaal het thema 'gefaseerde nieuwbouw', ook in de stadspolitiek van nu, nog steeds actueel. Er worden tegenwoordig weer plannen gemaakt zoals voor 'Nieuw Oost' waarbij alles weer in één keer geprogrammeerd wordt met alle nadelen van dien. Je moet dan in korte tijd een enorme investering doen wat weer betekent dat je zo snel mogelijk alle woningen moet bouwen. Een programmatische miskleun lijkt me dan wel gegarandeerd. Tegelijkertijd komen er op de noord-oever van het IJ allerlei bedrijfsterrainen vrij waardoor je net als bij de stadsvernieuwing binnen een wijk maar dan op grotere schaal hetzelfde aantal woningen zou kunnen bouwen als er nu voor Nieuw Oost gepland zijn maar dan op een gefaseerde manier. Dan kan je op elk moment het programma bijstellen, zowel budgettair als qua infrastructuur, met veel kleinere investeringen over een veel langere periode.

Architectuur en stadsvernieuwing

CS: In het verlengde van de doelstelling 'bouwen voor de buurt' was de opgave voor de ontwerper 'het karakter van de buurt handhaven.' Het was in politiek opzicht belangrijk om het zo te stellen want op het behoud van bijvoorbeeld de Dapperbuurt waren politieke krachten gemobiliseerd tegen kaalslag en cityvorming.

De nieuwbouw in de Dapperbuurt werd gekenmerkt door kleinschaligheid en de toepassing van gemetselde gevels en pannen daken. Dit soort architectuur beantwoordde aan de gangbare opvatting over de wijze waarop nieuwbouw-architectuur zich aan het bestaande diende aan te passen.

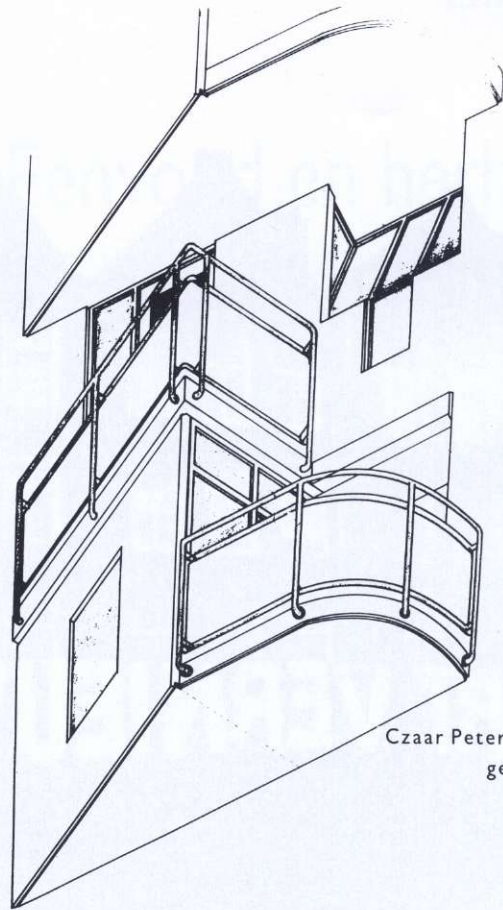
Maar al die kleinschalige zogenaamd ondergeschikte ingrepen die er werden gedaan hielden bij elkaar opgeteld in dat de Dapperbuurt in architectonische zin totaal veranderde. Een aantal architectonische principes zoals een vlakke, doorgaande gevel, valt weg als het blok terugspringt om bijvoorbeeld de bezonning te verbeteren of om parkeer- en speelplaatsen te maken.

De consequentie van de gewenste verbeteringen was dat je bijvoorbeeld er vanuit moest gaan dat de Dapperbuurt wezenlijk zou veranderen en alleen op bepaalde onderdelen herkenbaar zou blijven. Het perspectiefplan liet zien dat de buurt er over een tijd totaal anders uit zou zien ook bij behoud van bepaalde typologische en morfologische kenmerken.

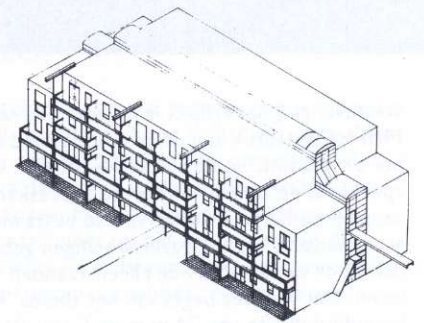
Om tot een juiste waardering van de bestaande context te komen moet je daarvan abstraheren. Pas op dat moment wordt het hanteerbaar binnen een ontwerp-opgave. De Dapperbuurt had een typisch 19de eeuwse structuur die zich leende voor een analyse van de herhalingen en de specifieke elementen binnen die structuur. Door van de structuur van de buurt te abstraheren kan je hem in architectonische zin bewerken.

Een stedelijke structuur abstraheren om te kunnen ontwerpen is een typisch kenmerk van architectuur. Hebben die twee nieuwe plansoorten binnen jullie project architectuur weer een functionele positie gegeven?

CS: Zo heeft het wel gewerkt. Voor de eerste generatie stadvernieuwers lag de prioriteit niet bij de architectonische problematiek. Maar toen hun strijd vruchten ging afwerpen, was het niet verwonderlijk dat er binnen de opleiding weer aandacht kwam voor de vraag: 'wat is

Czaar Peterbuurt, '79/'80, gevelconstructie

Czaar Peterbuurt, '79/'80, passageblok

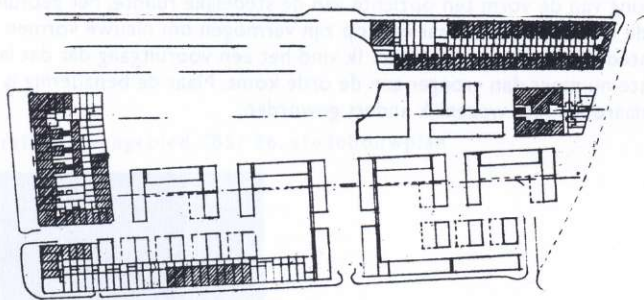
precies de ontwerp-opgave binnen de stadsvernieuwing.' Hierbij bleek vooral de vraag naar behoud van de ruimtelijke samenhang van de buurt van belang. Bij het onderzoek hiernaar speelden in ons project architectuurstudenten een belangrijke rol. Maar er waren ook Volkshuisvesting- en Stedebouw-studenten die zich concentreerden op de maatschappelijke betekenis van ruimtelijke herstructurering en de planningsinstrumenten daartoe. De menging van Architectuur-, Stedebouw- en Volkshuisvesting-studenten leidde zo tot een interessant soort rollenspel.

Kunstmatige tegenstellingen

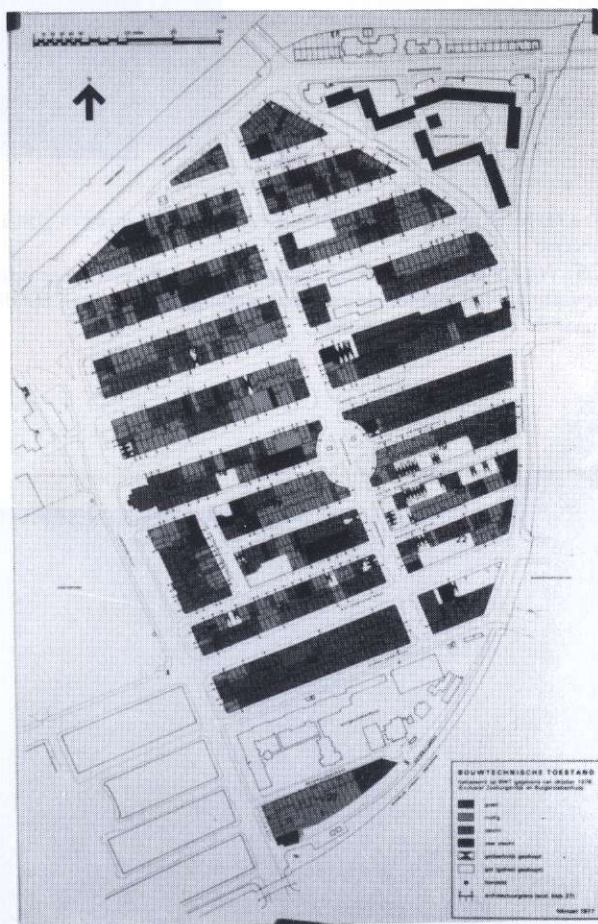
HdH: Dat rollenspel ontstond vanzelf doordat studenten met een heel verschillende achtergrond qua studierichting in groepjes samenwerkten.

CS: Dat ging heel goed. Het was een hele opluchting dat kunstmatige tegenstellingen die gecreëerd waren vanuit VHV om zich te vestigen en vanuit Stedebouw om zich te handhaven binnen het project doorbroken werden.

Als je bedenkt dat jullie project begon vanuit het initiatief om ook bij VHV een ontwerp-poot tot stand te brengen, dan viel het met die tegenstellingen toch wel mee?

Dapperbuurt '77/'78, stedenbouwplan

Dapperbuurt '77, kwaliteitskaart

CS: Die tegenstelling kwam bijvoorbeeld tot uitdrukking in de pretentie dat het bij Volkshuisvesting om een andere, betere ontwerpopleiding zou gaan dan bij Architectuur en gezien de beroepspraktijk van de afgestudeerden vind ik dat een kunstmatige tegenstelling. Wel is het zo dat Stedebouw en Volkshuisvesting een goede aanvulling gaven op de ontwerpopleiding voor woningbouw zoals die bij architectuur bestond.

Maar jullie werden door VHV gevraagd om het project te geven terwijl jullie toch alledrie een vrij traditionele ontwerp-achtergrond hebben.

CS: Ja, en wij werden dan ook niet helemaal vertrouwd. We moesten steeds weer bij VHV uitleggen waarom ons project toch een VHV-project was. Maar dan konden wij altijd wijzen op onze contacten met actiegroepen, via Hein.

Voor ons en voor de studierichting Volkshuisvesting gelden nog steeds de oorspronkelijke doelstellingen van het projectonderwijs als uitgangspunt. Dat is een belangrijke reden om het project in het kader van het onderwijsprogramma van VHV aan te bieden, bijvoorbeeld omdat daar, anders dan bij Architectuur met jaarprojecten wordt gewerkt.

HdH: Ook die praktijkkoppeling is voor projectonderwijs een voorwaarde, hoewel veel studenten in ons project zich nu misschien het meest interesseren voor de bouwkundige ontwerpogave.

Traditie en techniek

Speelt in jullie project de overdracht van een bepaalde architectuur-traditie een rol?

CS: We proberen in het project een traditie van woningbouw aan de orde te stellen die wat verder teruggrijpt dan de gangbare oplossingen in de stadsvernieuwing. Voor mij zijn het soort plannen als Westhausen van Ernst May referentie-plannen, qua ontwerp-opvatting.

HdH: Je kunt met heel eenvoudige middelen toch een complex beeld maken. Vaak geeft een plan daarvoor zelf al voldoende aanleidingen, al zijn het maar de regenpijpen of bepaalde spiegelingen in de gevel.

LH: Het gaat niet alleen om 'de' architectuur maar ook om een ontwerpmethodiek waarmee het plan vanuit het programma ontwikkeld wordt.

HdH: Ja, er spreekt ook een vakopvatting uit. Zeker in de woningbouw is het een vereiste dat je je plan als discussiestuk beschouwt dat je gebruikt om een beter begrip van het programma te krijgen om vervolgens weer een beter plan te maken. De opleiding stimuleert toch nog te vaak een zeker individualisme. Dat is in de stadsvernieuwing beslist niet productief.

Jullie geven een woningbouwproject met relatief veel aandacht voor de constructieve uitwerking. Hoe staan jullie dan tegenover de opvatting die je vaak hoort dat de technische kant van het Bouwkundevak vooral geleerd wordt door het ontwerpen van openbare gebouwen?

LH: Mensen die dat denken vinden vaak ook dat je het vak architectuur alleen kunt leren door het ontwerpen van niet-woongebouwen. Ik vind dat waanideeën. Een woningbouwopgave is in technisch opzicht net zo interessant.

In de woningbouw is een heel reservoir van voorschriften, regels, normen, etcetera. Daarmee leer je ontwerpen vanuit de beperkingen, al was het alleen maar vanwege de financiële marges die in de woningbouw geringer zijn dan bij andere objecten.

Veel dingen lijken in de woningbouw min of meer te zijn opgelost, min of meer vaste traditie geworden. Daardoor hoeft je niet meer het angstige idee te hebben dat je per se in alles creatief moet zijn en steeds weer iets nieuws zou moeten bedenken. Je leert dus ook te ontwerpen vanuit een herinterpretatie van bestaande technieken.

Dan ga je dus op een vrij analytische manier om met het probleem van de constructieve uitwerking.

LH: Dat lijkt me wel, ja. En tegelijkertijd kan dat de inventiviteit stimuleren.

HdH: In de woningbouw concentreert de techniek zich met name op de huid. Voor het constructief ontwerp van de gevel en voor het

interpreteren van alle taken van de gevel heb je al zo'n rijkdom aan mogelijkheden, dat je daar eindeloos aan kunt door-construeren.

Is er een verband tussen jullie opvatting van techniek en de architectuurtraditie waarin jullie jezelf plaatsen? Als je 'afwisseling' en 'complexiteit' in het beeld met zo eenvoudig mogelijk middelen wilt bereiken, dan stel je toch hoge eisen aan het beeldend vermogen van de constructie?

CS: Ja, juist omdat de techniek in de woningbouw ook nog zo sterk normatief is evenals het programma. Binnen de traditie waarmee wij ons verwant voelen, moet een woongebouw herleid kunnen worden tot eenvoudige, helder gedefinieerde elementen op verschillende niveaus: programmatisch, maar ook bouwtechnisch. Het geheel, de vorm, wordt al ontwerpend ontwikkeld en is niet vooraf gedefinieerd.

LH: Ons idee is dat je een technische oplossing niet ver weg hoeft te zoeken. Een woning hoeft niet als een auto geproduceerd te worden. Bouwtechnieken die in die zin zeer geavanceerd lijken blijken bij nader inzien toch nog op veel handwerk te berusten.

Het gaat meer om het herwaarderen en analyseren van bestaande technieken, het herkennen van de principiële verschillen daartussen en een inventief gebruik daarvan door recombinitie. Naar mijn idee is een Bouwkundig ingenieur een vernufteling, niet iemand die opnieuw begint waar dat niet nodig is, maar iemand die goed om zich heen kijkt en goed gebruik weet te maken van wat anderen al bedacht hebben.

Dat kan zijn op het gebied van de techniek maar ook op het gebied van de woningplattegrond. Je kunt heel goed refereren aan het bestaande en dan in de gegeven situatie, die altijd anders is dan het voorbeeld, een optimale oplossing zoeken. Daarin is, net als in het ontwerp zelf, eenvoud en herhaling een kwaliteit. Wanneer een oplossing meer dan één functie vervult ontstaat er in de loop van het werk, vanuit een eenvoudig begin, een toenemende complexiteit.

Die benadering veronderstelt toch bij de student een heel brede kennis van wat er op het gebied van de techniek allemaal mogelijk is. Hoe brengen jullie die kennis aan?

LH: Het is ondoenlijk om wat de technische voorkennis betreft te concurreren met een HTS-Bouwkunde. Je kunt onmogelijk die hele rijkdom aan bestaande mogelijkheden overdragen. Het enige wat je kunt doen is principes leren te herkennen en werkelijk in hun essentie te begrijpen. Gewoon vertrouwen op gezond verstand waarmee mensen zelf, ook nadat ze zijn afgestudeerd, kennis kunnen blijven produceren.

Het is niet voldoende om alleen uit te leggen hoe iets werkt. Het gaat vooral om het *waarom* en het *waartoe* van de dingen.

CS: Dat is ook de reden waarom we de bouwconstructie vanuit de bouwfysica en de uitvoering benaderen. Een bouwfysische analyse van de gevel laat zien waartoe een oplossing dient.

HdH: Aspecten als bouwkosten en bouweconomie komen in het project aan de orde door tijdens de constructieve uitwerking met een uitvoerder of werkvoorbereider de plannen op hun consequenties voor de bouworganisatie door te spreken.

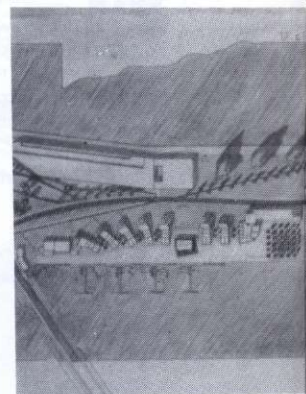
Rationalisme

Aanvankelijk was de veronderstelling van jullie project dat er op een rationelere manier ontworpen zou kunnen worden. Hoe heeft zich dat in de afgelopen tien jaar ontwikkeld?

CS: Voor ons was altijd belangrijk dat bij de architectonische opgave ook de bouwtechniek, de programmering en de planning aan de orde komen. Als je die zaken niet beheerst krijg je 'ruis' in het ontwerpproces, dan kan je je niet concentreren op de architectonische opgave want die zal dan altijd worden overschaduwd door het onvermogen op het gebied van bijvoorbeeld de bouwtechniek. In het begin was het moeilijk om die aspecten zo in het project te integreren dat alle studenten ook aan de architectonische opgave toekwamen. In dat opzicht is het project, geloof ik, wel verbeterd.

Zou je kunnen zeggen, dat er zich ook een ontwikkeling heeft voorgedaan van een op rationalisering van het ontwerpen gerichte benadering naar een rationalistische architectuurtraditie?

CS: Het project is rationalistisch in de zin dat de architectonische vorm altijd op zijn werking wordt onderzocht: op de ordenende werking van de vorm ten opzichte van de stedelijke ruimte, het gebruik, de bouwtechniek, maar ook op zijn vermogen om nieuwe vormen van stedelijk leven op te roepen. Ik vind het een vooruitgang dat dat laatste nu meer dan vroeger aan de orde komt. Maar de benadering is daardoor niet wezenlijk anders geworden.

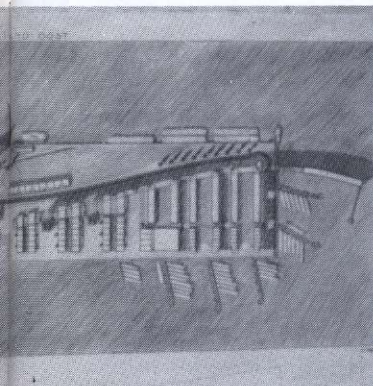
Hoe reageren jullie op een student die bijvoorbeeld met een plan à la Krier aankomt?

CS: Wij zullen die opvatting plaatsen tegenover een meer open vormopvatting. Niet zozeer de gekozen uitgangspunten staan ter discussie maar de consequenties ervan.

Oostelijk Havengebied

Oostelijk Havengebied, '85/'86, stedenbouwplan

Streven jullie naar een consistentie in de ontwerpopvatting van een student? Moeten bijvoorbeeld de principes die op het niveau van de verkaveling worden gehanteerd ook terugkeren in de detaillering?

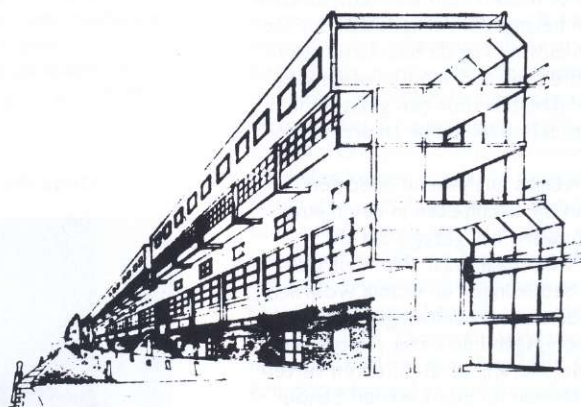
LH: Het heeft wel eens tot een flinke discussie geleid wanneer bijvoorbeeld een rationeel ogend plan uiteindelijk alleen maar gemaakt bleek te kunnen worden via kunst- en vliegwerk. Maar je stelt dan vast dat die dingen blijkbaar niet automatisch lijnrecht in elkaars verlengde liggen.

CS: We vinden wel dat er eenheid in het ontwerp moet zijn op alle niveau's. Het stedenbouwkundig ontwerp moet een zelfde denkrant weerspiegelen als de architectonische en constructieve uitwerking. Het uitgangspunt is dat architectuur ordenend moet werken en niet desintegrerend.

Je kunt natuurlijk de vraag stellen waarom een ontwerp niet additief zou mogen zijn, waarom het geen kwaliteit is wanneer het elke keer dat je een andere kant van een gebouw ziet een verrassing is. Er zijn wel architecten die zo werken, mensen als Lucien Kroll.

Dat is toch een architect die zich heel goed bewust lijkt te zijn van wat hij doet. Heeft hij een inconsistente ontwerpopvatting?

CS: Het is duidelijk een kwaliteit van iemand als Kroll dat hij methodisch te werk gaat. Maar de werking van zijn architectuur is dat het verschil tussen stedelijke structuur en bebouwing geheel vervaagt terwijl dat volgens ons juist zaken van verschillende orde zijn.

Oostelijk Havengebied, '83/'84, kadebebouwing

Zou je geen organische architectuur in de sociale woningbouw kunnen maken?

CS: Dat hangt ervan af wat je onder 'organische architectuur' verstaat. Het werk van iemand als Hinrich Baller wordt bijvoorbeeld vaak in een organische traditie geplaatst maar hij heeft wel degelijk een heel rationeel verhaal. Het gaat ons er dan ook niet om of er in het woningontwerp bijvoorbeeld organische of barokke vormen of ruimteconcepten worden gehanteerd. Het gaat ons erom dat het woningontwerp en het stedenbouwkundig ontwerp niet zondermeer, als het ware 'organisch', uit elkaar zijn af te leiden. Ze kunnen wel in samenhang ontwikkeld worden maar blijven niettemin van een verschillende orde.

Die opvatting is in de loop der jaren steeds meer uitgekristalliseerd. Het project richt zich nu op een andere locatie dan in het begin met een andersoortige stedenbouwkundige structuur. Anders dan de Dapperbuurt waar de heldere geometrische structuur een gegeven is, dwingt de huidige locatie, de oostelijke IJ-eilanden, tot meer aandacht voor de problematiek van de stedelijke vorm. Met uitgangspunten die alleen aan de woningplattegrond zijn ontleend valt die problematiek moeilijk te hanteren. Onze voorkeur voor een rationalistische traditie van woningbouwarchitectuur moet in dat licht worden gezien.